

3. AZ ERDŐREZERVÁTUM-PROGRAM JOGI, SZERVEZETI ÉS INFRASTRUKTURÁLIS KERETEI

(TEMESI GÉZA, MÁZSA KATALIN ÉS HORVÁTH FERENC)

Az erdőrezervátum-program Magyarország természetes vagy természetközeli erdeinek, erdő-ökoszisztémáinak megőrzésére, természetes folyamatainak elmélyült és alapos megismerésére és megértésére szerveződött, illetve szervezett hosszú távú program, amelynek sikeres megvalósulása korszakokként eltérő, de többé-kevésbé egymásra épülő és összehangolt munkát igényel, ugyanakkor széles és hosszú távú keretet és koordinációt szolgáltat többféle szervezet és munkacsoport tevékenysége számára. A program legfontosabb feladatai az erdőrezervátumok kijelölése és védelem alá helyezése, fenntartása és megőrzése, az erdő-ökoszisztémák hosszú távú ökológiai, természetvédelmi és erdészeti kutatása, a védelmi tapasztalatok és a kutatási eredmények koncentrációja, értékelése, megismertetése, közzététele, valamint a természetvédelmi kezelésben, a természetközeli erdőgazdálkodásban való alkalmazása, felhasználása. A program tevékenysége az országos erdőrezervátum-hálózat területeire, az erdőrezervátumok hálózatára épül. A rezervátumok védelmét és fennmaradását elsősorban jogi eszközök és az állami szervek munkája teszi lehetővé; az itt megőrzött természetes fejlődésű erdők kutatását egy szélesebb társadalmi-szakmai bázissal rendelkező tudományos közösség végzi.

3.1. A hazai erdőrezervátum-hálózat kijelölésének és fenntartásának természetvédelmi programja

(TEMESI GÉZA)

3.1.1. Az erdő szerepének változása

Az erdő a legmagasabb rendű és legösszetettebb szárazföldi életközösség, olyan természeti (ökológiai) rendszer, amelynek főbb összetevői a fás- és a lágyszárú növények, a gombák, az erdő állatvilága (emlősök, madarak, rovarok, puhatestűek, hüllők stb.), továbbá az erdőtalaj a talajlakó élőlényekkel és a mikroorganizmusokkal. A térfoglalás idő- és térbeni dimenziói miatt is domináns összetevő az erdő faállománya, amely a vaddal együtt a természethasználó gazdálkodás alapvető tárgya lehet. Az erdő emellett az ember természeti környezetének nélkülözhetetlen és meghatározó alkotója, amely természeti értékeivel, biológiai sokféleségével, jóléti szolgáltatásaival és anyagi hasznával kedvezően hat az élet minőségére.

Az emberiség faanyagszükségletének növekedésével párhuzamosan kezdődött el és vált egyre intenzívebbé az erdőgazdálkodás, amelynek fő célja a növekvő mennyiségű és megfelelő minőségű faanyag megtermelése volt. E cél érdekében a természetes őserdőket gazdasági erdőkké alakították át, amelyekben az emberi irányítás és beavatkozás mellett jelentősen háttérbe szorultak a természetes folyamatok. Az érintetlen (kezeletlen) őserdők, természetes erdők fokozatosan tűntek el Európából és azon belül hazánkból is. Az iparszerű fatermelés nyomán rohamosan elszegényedett az erdők és a környező táj élővilága. Az egykori elegyes, biológiai sokféleséggel és genetikai változatossággal jellemezhető természetes erdők helyébe számos területen homogén, elegyetlen, fatermelési célú monokultúrák kerültek. Ezeknek a rövid távú gazdasági előnyei nemzetközi szinten is erősítették az intenzív fatermelési eljárások kifejlesztését és alkalmazását, miközben egyre nőtt a társadalmi igény az erdők közjóléti, valamint természet- és környezetvédelmi funkcióinak érvényesülése iránt (Solymos 1994).

A második világháború utáni időszakban kezdett felerősödni az a felismerés, hogy az erdők legfontosabb hasznát elsősorban a természet, az élővilág és a táj védelme, a víz és a levegő tisztítása, a nyugalom és a pihenés biztosítása, valamint egyéb környezetvédelmi tényezők jelentik. A rövid távú ökonómiai szempontokat a hosszú távú ökológiai szempontok fölé helyező, gyakran a rablógazdálkodásba hajló intenzív hozamgazdálkodás gyakorlata, az erdőpusztulás, mindezek miatt pedig az erdei ökoszisztémák stabilitásának romlása gyorsan erősítette azokat a természetvédelmi törekvéseket, amelyek egyrészt a még meglévő természetes vagy ahhoz közeli állapotok fenntartására, másrészt az erdőgazdálkodás természetközeli módszereinek alkalmazására irányulnak (Solymos 1994).

Az erdőpusztulás mértéke, főként a káros emberi környezeti hatások fokozódása miatt az utóbbi fél évszázadban ijesztően növekedett, és több országban kiterjedt erdőterületek ezer hektárjai váltak fátlan pusztasággá. A magyarországi erdőkben is tömeges fapusztulás következett be a környezeti elemek szennyezése, az aszály és egyéb okok miatt. Jelenleg erdeinknek mintegy 20 %-a mondható közepesen vagy erősen károsodottnak.

A természetes növénytakaró rekonstruált térképe alapján Magyarország területének mintegy 70%-át boríthatta erdő. Ma hazánk erdőként nyilvántartott területe közel 1,8 millió ha, ami több mint 19%-os erdősültségnek felel meg. Ez az arány ugyan nem jelent erdőben szegény országot, de ha figyelembe vesszük, hogy a legújabb kutatások szerint erdeinknek alig egyharmada (Böloni 2001) mondható természetközelinek, továbbá az erdők viszonylag rossz egészségi állapotára is tekintettel vagyunk, akkor a helyzetünk nem kedvező. Természetvédelmi

szempontból fontos, hogy természetes növényvilágunk 45%-a erdőben él, és a vadon élő állatfajok jelentős hányada is közvetlenül az erdőhöz mint meghatározó élőhelyhez kötődik. Ennek is köszönhetően az országos jelentőségű védett természeti területek 46%-a „erdő” művelési ágba tartozik.

Az ismertetett tények és jellemző adatok is azt bizonyítják, hogy a még létező természetközeli állapotú erdők megőrzése rendkívüli fontosságú természetvédelmi feladat. A védett és a fokozottan védett természeti területeken álló erdőkre kiterjedő hagyományos természetvédelmi oltalom mellett egyre sürgetőbbé vált egyrészt a természet általános védelmének érvényesítése a természeti területeken álló erdőkben, másrészt az erdőrezervátumok hálózatának kialakítása és fenntartása.

3.1.2. Az erdőrezervátumok kijelölésének múltja Európában és hazánkban

Az egyre fogyatkozó érintetlen erdők „őserdei rezervátumok” formájában való megőrzésének gondolata Európában először a XIX. század első évtizedeiben fogalmazódott meg. Az erdőrezervátumok kialakításának első szakasza földrészünkön az 1820-as évektől az I. világháborúig tartott. Ekkor még valóban majdnem teljesen érintetlen erdőket jelöltek ki. A Kárpát-medence egyik legrégebbi erdőrezervátuma az 1838-ban kijelölt Zofin. A századfordulón létesült Európa egyik legnagyobb erdőrezervátuma, az alsó-ausztriai Rotwald. A két világháború közötti második szakaszban jelölték ki a Duna közelében a Lanzhot rezervátumot. Az erdőrezervátumok kijelölésének harmadik szakasza a II. világháború után kezdődött. Ennek azonban mind a cél-, mind pedig az eszközrendszere eltér az előző két időszakétól, mert Európaszerte elfogytak már a valóban ősi állapotú 4–500 éves fákkal uralt „ős-erdők”. Az erdőrezervátumok ügyének és kutatásának kiemelkedő jelentőségű képviselője és szorgalmazója a harmadik szakaszban H. Leibundgut volt (Somogyi & Halupa 1993).

Magyarországon az „erdőrezervációk” létrehozásának gondolata először az 1920-as években merült fel, a második világháború utánig azonban hivatalos kijelölésre nem került sor. Kaán Károly „Természetvédelem és a természeti emlékek” című könyvében (Kaán 1932) több javaslatot is tett rezervációk kijelölésére (Mecsek, Bakony, Vértes, Mát-ra, Bükkhegység). Az erdőrezervátumokat szorgalmazó és az azokat kutató hazai (és külföldi) erdész szakemberek nagy részének az elképzelésére azonban az utóbbi évtizedig jellemző volt, hogy a rezervátumok alapvető céljával a tudományos kutatás szolgálatát tekintették, az erdőt pedig jórészt a faállománnyal azonosították. Még Csapody & Szodfridt (1970) is csak a növények és növénytársulások (s nem a teljes ökoszisztéma) védelmét tűzték ki célul.

Ilyen előzmények hatásaként az erdőrezervátumok kijelölése 1970 után egyre gyakrabban visszatérő gondolattá vált az ökológusok, a természetvédők, a biológusok és az erdészek egyes képviselői körében. A kezdeményezések terén igen termékeny volt az 1980 és 1990 közötti évtized, amit számos tanulmány és megjelent publikáció (Agócs 1984; Czajlik 1991b; Somogyi 1989; Kovács 1991) is igazol (Somogyi & Halupa 1993). Megjegyezhető, hogy egyes szerzők illetve publikációk az „erdőrezervátum” helyett kezdetben az „őserdő” megnevezést alkalmazták, bár a két fogalom nem szinonim.

Az erdőről alkotott képünk határozott változása, az erdők háborítatlan állapotban való megóvása iránti tudományos és gyakorlati igények vezettek tehát ahhoz a gondolathoz, hogy el kellene különíteni teljesen magára hagyott erdőrészeket, ahol semmilyen emberi tevékenység nem folyik, ahol a természet – regenerálva önmagát – élhetné saját életét, és ahol a természet működésére irányuló tudományos kutatásokat lehetne folytatni (Somogyi & Halupa 1993). Egyes, viszonylag háborítatlan területek kijelölésére a természetvédelem és az erdészet közös intézkedései révén először a nagyobb kiterjedésű természetvédelmi oltalom alatt álló területeken került sor a Bükki Nemzeti Park területén lévő Őserdő, a Vértesi Tájvédelmi Körzetben található Juhdöglő-völgyi őserdő, a mátrai Csörgő-völgy Erdőrezervátum (1989) és Kékes Erdőrezervátum (1990) esetében.

3.1.3. A környezetvédelmi tárca Természetvédelmi Hivatalának erdőrezervátum-programja

A már vázolt előzmények hatására a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium (KTM) Természetvédelmi Hivatala (TvH) 1991 tavaszán indította el a hazai erdőrezervátum-hálózat kijelölésére, fenntartására és vizsgálatára irányuló országosan szervezett programját. A Hivatal először az Erdészeti és Faipari Egyetem (EFE) Növényzeti Tanszékét bízta meg az erdőrezervátum-program végrehajtásának koordinálásával, majd 1992-ben az Erdészeti Tudományos Intézettel (ERTI) kötött szerződést azzal a természetes feltétellel, hogy az ERTI a munkába valamennyi érdekelt intézményt, illetve kutatóhelyet (EFE és más egyetemek, Erdőrendezési Szolgálat stb.) bevonja. Ezek után három kutatóhely folytatta a program megvalósítását: az ERTI, az EFE és a Vásárhelyi István Természetvédelmi Kör. A még abban az évben megjelenő 3581/1991. számú kormányhatározat az FM és a KTM közös feladatává tette a hazai erdőrezervátum-hálózat kijelölését és fenntartását.

1991 elején a KTM Természetvédelmi Hivatalának szakemberei tervet dolgoztak ki a hazai erdőrezervátum-hálózat kialakítására, és ennek alapján – a természetvédelmi koncepcióra épülve – indulhatott meg a szakmai munka a Hivatal irányításával. A tervet tartalmazta

az erdőrezervátum-hálózat létrehozásának indokait, céljait, a kijelölés rendezőelvét, valamint szakmai, kiterjedési, gyakorlati természetvédelmi és egyéb szempontjait. Egyértelműen meghatározta az erdőrezervátum fogalmát is, amelyet végül, némileg módosítva, a tudomány képviselői is elfogadtak, és a későbbi törvényi szintű jogi szabályozás is alkalmazott.

A KTM Természetvédelmi Hivatala 1992-ben az ügyben érintett neves szakemberek bevonásával megalakítandó erdőrezervátum-bizottság életre hívását kezdeményezte, és 1992 szeptemberében – tekintettel az említett kormányhatározatra is – megalakult a *KTM-FM Országos Erdőrezervátum Bizottság*.

Ezt követően a KTM Természetvédelmi Hivatala és az FM Erdészeti Hivatala a természetvédelmi területi szervek, az akkori nemzeti park és természetvédelmi igazgatóságok bázisán – az erdőfelügyelőségek, az erdőtervezési irodák, az erdőgazdálkodók és kutatók bevonásával – regionális erdőrezervátum-munkacsoportokat bízott meg az országos erdőrezervátum-hálózat kijelölésének előkészítésével.

A szakmai előkészítési feladatok ellátására hivatott országos bizottság és regionális munkacsoportok megalakításával, valamint a szakmailag érintett kutatóhelyeknek a programban való közreműködési lehetősége megteremtésével az erdészek, a biológusok, az ökológusok és más természetvizsgálók viszonylag széles körének bevonásával indulhatott meg a hazai erdőrezervátum-hálózat kialakítására és kutatására irányuló munka. A feladatok végrehajtása során azonban számos probléma merült fel egyrészt a teljesítés szakszerűsége terén, másrészt annak elhúzódnása miatt, ezért 1995-1996-ban a koordinálást a KTM Természetvédelmi Hivatala közvetlenül látta el, majd azzal 1997-től a MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézetét bízta meg.

Alapvető változást hozott a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény, amelynek 29. § (3) bekezdése védett természeti területi járulékos kategóriaként bevezette az „erdőrezervátum” fogalmát, és a védett természeti területi alapkategóriába soroló erdőrezervátummá nyilvánítással a természetvédelemért felelős minisztert hatalmazta fel. E jogi szabályozás értelmében 1997. január 1-je óta az *erdőrezervátumok kijelölésének és természetvédelmének felelős szervei a környezetvédelmi tárca és a nemzeti park igazgatóságok*.

3.1.4. Az erdőrezervátum fogalma, a kijelölés céljai és szempontjai

Az erdőrezervátum fogalmát illetően a szakemberek véleménye kezdetben erősen megoszlott mind hazai, mind pedig nemzetközi szinten. Ezért szükségessé vált a fogalom tartalmának meghatározása.

Az elfogadott definíció értelmében az *erdei ökoszisztéma-rezervátum* (röviden erdőrezervátum) *a természetes vagy természetközeli erdei életközös-*

ség megóvását, a természetes ökológiai és evolúciós folyamatok szabad érvényesülését, továbbá e folyamatok kutatását szolgáló erdőterület. Két részből (zónából) áll: az ún. magterületből és az azt körülvevő védőzónából. A magterület „fokozottan védett” természeti területként természetvédelmi oltalom, valamint teljes és végleges gazdasági korlátozás alatt áll, a védőzóna pedig általában „védett” (szükség esetén fokozottan védett), és abban rendszerint a természetvédelmi céloknak is megfelelő természetközeli erdőgazdálkodás folytatható.

Az erdőrezervátum magterülete és a hagyományos értelmezésű fokozottan védett erdőterület között több elvi és gyakorlati különbség is van (Somogyi & Halupa 1993; Temesi 1993). A „fokozottan védett” természeti területen álló erdő ezen „jelzője” ugyanis a védettség fokára, szigorúságára, s nem a védettség okára és céljára utal. A fokozottan védett természeti területen álló erdő védettségének különböző okai lehetnek, ami gyakran valamilyen különleges, ritka, veszélyeztetett természeti érték jelenléte. Az erdőrezervátumok viszont a jellegzetes, tipikus természetszerű erdőtársulást próbálják megőrizni, biztosítva az abban lezajló természetes folyamatok zavartalanságát, ahol a természetvédelem tárgya a teljes erdei ökoszisztéma.

3.1.5. Az erdőrezervátumok jogi védelme

Az „erdőrezervátum” védett természeti területként a korábbi hatályos természetvédelmi jogszabályokban még nem szerepelt. Ugyancsak nem szerepelt az erdőrezervátum, mint a védelmi elsődleges rendeltetés egyik kategóriája az 1996 előtti erdészeti jogszabályokban. A problémát 1996-ban a természet védelméről szóló törvény és az új erdőtervény rendezte, mert mindkét törvény külön kategóriaként rendelkezik az erdőrezervátumokról. A korábbi helyzet miatt tehát 1997-ig jogi szempontból „erdőrezervátum céljára kijelölt” területekről beszélhetünk, ami azonban nem jelentette azt, hogy a kijelölt területek jogi védelme a törvények hatálybalépéséig megoldhatatlan volt.

Az erdőrezervátum céljára kijelölt területek az új törvényi szintű szabályozás hatályba lépése után lehetségessé vált erdőrezervátummá nyilvánításig is többrejtű, jogi vonatkozású védelmet is élveztek, ami az átmeneti időszakra megfelelően biztosította megóvásukat.

Az erdészeti hatóság egyedi határozatokkal rendeltetésváltozást (gazdasági, fatermesztési rendeltetés helyett védelmi rendeltetés) írt elő, ennek alapján erdőtervi módosításra került sor, amely teljes erdőgazdálkodási korlátozást léptetett érvénybe. A fahasználatoknak a fokozottan védett erdőkben való felfüggesztéséről szóló 120/1991. (IX.15.) kormányrendelet értelmében (a rendeletben nevesített szűk körű, természetvédelmi érdekű kivételekkel) az ilyen erdőkben minden fahasználat tilos volt a kormányrendelet hatályon kívül helyezéséig, azaz

1997 februárjáig. A kijelölt területek jelentős hányada már a kiválasztáskor természetvédelmi oltalom alatt állt. 1995-ben az erdőrezervátum-magterület céljára kijelölt erdőrészek 40%-a már „fokozottan védett”, 20%-a pedig „védett” természeti területen volt.

Az országos erdőrezervátum-hálózat kialakítását megvalósító természetvédelmi program egyik legfontosabb feladata a kijelölt magterületek és védőzónák megfelelő természetvédelmi oltalmának a biztosítása. A területek véglegesítő felülvizsgálata után ezért ott, ahol nem volt a természetvédelmi oltalom biztosítva védetté nyilvánító jogszabállyal, megkezdődött a védetté nyilvánítás, egyébként pedig valamennyi erdőrezervátum céljára kijelölt terület vonatkozásában az erdőrezervátum-má nyilvánítás előkészítése.

A környezetvédelmi miniszter az erdőrezervátum céljára kiválasztott területet miniszteri rendeletben nyilvánítja erdőrezervátummá. A miniszteri rendelet megjelenésének feltétele, hogy a teljes terület védetté nyilvánításának előkészítése megtörténjen. A magyarországi erdőrezervátum-hálózat céljára kijelölt 63 terület erdőrezervátummá nyilvánítása ennek megfelelően két lépcsőben történik. A már korábban védetté nyilvánított területeken kijelölt 49 természetvédelmi oltalom alatt álló, megközelítőleg 9700 ha természeti terület erdőrezervátummá nyilvánító rendelete 2000-ben megjelent. A KöM 1-4 /2000. (III. 24.) és 13-17 /2000. (VI. 26.) rendeletei a nemzeti park igazgatóságok illetékességi területe szerinti csoportosításban, a teljes és a magterület, valamint az ingatlan-nyilvántartási számok feltüntetésével nevesítik az erdőrezervátumokat. A fennmaradó 14 erdőrezervátum céljára kiválasztott terület esetében a nem védett erdőrészek védetté nyilvánításának előkészítése jelenleg még folyamatban van.

3.1.5.1. Az erdőrezervátum az új törvényekben

A természet védelméről szóló törvény szakmai tervezetének megalkotása során az erdőrezervátum, azon belül főleg a magterület új típusú, járulékos védett természeti területi kategóriaként való jogszabályi definiálását elengedhetetlenül szükségesnek tartotta a jogalkotó. Az 1997. január 1-jén hatályba lépett 1996. évi LIII. törvény III. része foglalkozik a természeti területek és értékek kiemelt oltalmával, azon belül a védetté nyilvánítási eljárás szabályozásával és a védett természeti területek kategóriáival.

A törvény 29. § /3/ és /4/ bekezdése szerint:

- a természetes vagy természetközeli állapotú erdei életközösség megóvását, a természetes folyamatok szabad érvényesülését, továbbá kutatások folytatását szolgáló erdőterületeket a természetvédelemért felelős miniszter, a földművelésügyi miniszterrel

egyétértésben, jogszabályban – nemzeti park, tájvédelmi körzet vagy természetvédelmi terület kategóriába sorolva – erdőrezervátummá nyilvánítja,

- az erdőrezervátumon belül a kiemelkedő természetvédelmi érték közvetlen megővésére magterületet kell kijelölni,
- az erdőrezervátum magterülete a törvény erejénél fogva fokozottan védett.

Az említett, valamint a védőövezetre vonatkozó 30. §-ban megfogalmazott törvényi előírásokból következik, hogy az erdőrezervátum területének magterületen kívüli része:

- védett természeti terület (29. § /3/ bek.), tehát lehet védett vagy fokozottan védett, és nem „védőövezet” (30. § /1/ – /3/ bek.), mert a védőövezet nem „védett természeti terület”.

A védőövezettől való fogalmi elkülönítés miatt vált szükségessé az erdőrezervátum „védőzóna” megnevezés bevezetése és alkalmazása.

A magterületen mint fokozottan védett természeti területen a törvény számos – védelmet garantáló – korlátozást ír elő. A 40. § /1/ és /2/ bekezdései szerint fokozottan védett természeti területre történő belépéshez a nemzeti park igazgatóság engedélye szükséges, és ott csak természetvédelmi kezelés, bizonyos – természetvédelmi hatóság által engedélyezett – tevékenységek (pl. kutatás), továbbá közvetlen élet- és vagyónvédelmi beavatkozás végezhető. A 33. § /1/ bekezdése előírja, hogy fokozottan védett természeti területen lévő erdőben erdőgazdálkodási beavatkozás csak a természetvédelmi kezelés részeként, a természetvédelmi kezelési tervben foglaltakkal összhangban, a természetvédelmi hatóság hozzájárulásával végezhető. Mindezek alapján tehát a *magterületre vonatkozó teljes korlátozást* a természetvédelmi kezelési tervben is elő kell írni.

A törvény 28. § /8/ bekezdése felhatalmazza a természetvédelemért felelős minisztert, hogy országos jelentőségű védett természeti területet vagy annak meghatározott részét jogszabályban tudományos célokra, tudományos rezervátummá jelölheti ki. Ebből is következik, hogy az erdőrezervátum nem tudományos rezervátum, tehát az erdőrezervátum esetében nem a tudományos kutatás, hanem a megőrzés az elsődleges cél. A 29. § /3/ bekezdése alapján is egyértelmű, hogy az erdőrezervátumok alapvető célja a megővés és a természetes folyamatok szabad érvényesülésének biztosítása, ebből pedig ugyancsak az következik, hogy az egyébként szintén szükséges tudományos kutatások folytatása csak ezen alapvető funkciók érvényesítésével összhangban végezhető feladat.

Az erdőről és az erdő védelméről szóló 1996. évi LIV. törvény II. fejeze-

te foglalkozik az erdő elsődleges rendeltetésével. A törvény az erdő fokozott védelmét, a védettséget az elsődleges rendeltetésen keresztül közelíti meg, illetve a védelmi elsődleges rendeltetéssel oldja meg.

A 15. § /1/ bekezdésében rögzített védelmi elsődleges rendeltetésű erdő a 17. § /1/ bekezdése szerint lehet védett erdő és védő erdő. A /3/ bekezdés d/ pontja szerint védett erdőnek minősül a védett és a fokozottan védett természeti területen levő erdő, az erdei génrezervátum és a természetközeli erdei életközösség megőrzését, fejlődésének kutatását szolgáló erdőrezervátum. Az erdőrezervátum tehát a „védett erdő” önálló kategóriája.

Az erdőtörvény így egyrészt az elsődleges rendeltetés alapján szavatolja az erdőrezervátumok megőrzését, másrészt a megőrzés mellett az erdőrezervátumok céljának tekinti a kutatást is, amelyet azonban az erdőfejlődésre vonatkoztat.

Az erdőrezervátumok megőrzését, védelmét további törvényi előírások is segítik. A vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról szóló 1996. évi LV. törvény 21. §-a foglalkozik a vadászterület rendeltetésével, és újként vezeti be a különleges rendeltetésű vadászterület fogalmát. A /2/ és a /4/ bekezdés értelmében a vadászterület génmegőrzési, oktatási-kutatási vagy természetvédelmi célú különleges rendeltetését – a vadászatra jogosult kérelmére vagy a földművelésügyi, a természetvédelemért felelős, illetve az oktatásért felelős miniszter közérdekből való kezdeményezésére – a földművelésügyi miniszter a természetvédelemért felelős miniszterrel egyetértésben állapítja meg. A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 34. § /1/ bekezdése ezzel összefüggésben megállapítja, hogy a természetvédelemért felelős miniszter kezdeményezésére, a természet védelméhez fűződő érdekből különleges rendeltetésűvé nyilvánítható többek között az a vadászterület vagy annak az a része, ahol erdőrezervátum található.

3.1.6. Az erdőrezervátum-program főbb eredményei

2001 nyarán tízéves volt a környezetvédelmi tárca Természetvédelmi Hivatalának országos erdőrezervátum-programja, amelynek célja a hazai erdőrezervátum-hálózat kialakításához megfelelő erdőterületek kiválasztása, azok védetté nyilvánításának előkészítése és erdőrezervátummá nyilvánítása, továbbá az erdőrezervátumok állapotfelvétele, hosszú távú fenntartási terveinek kidolgozása, megóvása és kutatása. A hazai erdőrezervátum-hálózatot jelenleg 63 erdőrezervátum képezi 13100 ha összes területtel, amelyből 3665 ha magterület, míg 9435 ha védőzóna. A 63 kijelölt területből 49 terület erdőrezervátummá nyilvánítása már megtörtént, 14 erdőrezervátum céljára kijelölt terület esetében pedig folyamatban van a védetté nyilvánítási eljárás.

1991 – 1992-ben a „Hazai természetes erdőrezervációk hálózatának kialakítá-

sa” című kutatás keretében az azzal megbízott szakemberek a rezervátum céljára számításba vett erdőterületek közül több mint kétszázat vizsgáltak meg, amelyből 145 alkalmasnak ítélt terület alapvető adatait gyűjtötték be. Az elkészült kutatási jelentés megalapozta a program folytatását, elemezte a szakmai problémákat, kitzúzte a legalapvetőbb célokat, javaslatot tett a kijelölendő erdőrezervátumokra.

1993 elején elkészült *„Az erdőrezervátumok célja, feladata, kijelölésük és vizsgálatuk fontosabb szempontjai”* című kutatási részjelentés. Az 1993 júniusában a KTM TvH és az ERTI által Gyöngyösön megszervezett tudományos tanácskozás már az egyes tudományterületek feladatairól tárgyalt, és állásfoglalást adott ki. 1993 októberében a KTM – FM Országos Erdőrezervátum Bizottság 71 terület erdőrezervátum céljára történő kijelölésében állapodott meg, és a bizottsági javaslatot a két érintett tárca elfogadta. 1994 júniusára befejeződtek a javasolt területek első felülvizsgálatai, amelyekről összefoglaló jelentések számolnak be. Az erdőrezervátum-program három évének eredményeként kijelölésre került 71 terület 4025 ha magterületi és 12500 ha védőzónákkal együtt értelmezett összes kiterjedéssel. Hasonlóan fontos eredmény az erdőrezervátum fogalmának meghatározása és a program megalapozása is. 1994-1995-ben az erdőrezervátum céljára kijelölt magterületek ideiglenes határállandósítását KTM-megbízás alapján az Erdőrendezési Szolgálat Erdőtervezési Irodái végezték el. Az erdőfelügyelőségek határozatokat hoztak a rendeltetés változásának erdőtervi átvezetésére, és megfelelő gazdálkodási korlátozást rendeltek el, tehát a kijelölt területek „erdészeti hatósági védelem” alá kerültek.

Amint arról már szó esett, az 1996. évi új törvények (erdőtörvény, természetvédelmi törvény) változásokat hoztak az erdőrezervátumok vonatkozásában is, egyrészt az „erdőrezervátum” jogszabályi kategória bevezetésével, másrészt az erdőrezervátumok jogi védelme terén. Az erdőtervény a védelmi elsődleges rendeltetésű erdők „védett erdő” csoportjában önálló rendeltetesként szerepelteti az erdőrezervátumot, míg a természetvédelmi törvény szerint az erdőrezervátum járulékos védett természeti területi kategória. Az új jogi szabályozás szerint az erdőrezervátummá nyilvánítás a természetvédelemért felelős miniszter – földművelésügyi miniszter egyetértéséhez kötött – hatásköre. Az erdőrezervátummá nyilvánítás a „nemzeti park”, a „tájvédelmi körzet” vagy a „természetvédelmi terület” védett természeti alapkategóriába való egyidejű besorolást is jelent.

Védett természeti területen belüli erdőrezervátummá nyilvánítás esetében az alapkategória adott. Természetvédelmi oltalom alatt még nem álló terület erdőrezervátummá nyilvánítása esetén a védett természeti területi kategóriába sorolásnak két alapesete különíthető el. Az egyik megoldás az erdőrezervátum céljára kijelölt területnek meglévő védett ter-

mészeti területhez (NP, TK, TT) csatolása, és annak megfelelően az alapkategóriába sorolás. Amennyiben ez nem lehetséges, úgy az erdőrezervátumot egyidejűleg természetvédelmi területté (TT) kell nyilvánítani. A fentieknek megfelelően 1997-ben, az új törvények hatályba lépése után kezdődhettek el az erdőrezervátum céljára kijelölt területek erdőrezervátummá nyilvánításának előkészítő munkái. Az erdőrezervátumok kijelölésének különböző problémái miatt a Természetvédelmi Hivatal szakembereinek a nemzeti park igazgatóságokkal egyeztetve többszörösen felül kellett vizsgálniuk valamennyi javaslatot, amelynek során számos esetben elkerülhetetlenné vált kisebb-nagyobb területi módosítás és adatpontosítás. Egyes területeket elhagytak, meghatározott társulások esetében pedig felmerült annak a szüksége, hogy az erdőrezervátum-hálózatot később kiegészítsék.

1997–1999-ben az erdőrezervátumokban végzendő faállomány-, botanikai és zoológiai állapotfelvételek egységes metodikájának kidolgozása keretében mintaként elkészült 4 kiválasztott erdőrezervátum magterületeinek termőhelyi és botanikai alapfelmérése, megtörtént továbbá 10 kiválasztott erdőrezervátum termőhelyfeltárása. Megkezdődött és folyt egyúttal „A hazai erdőrezervátum-kutatás célja, stratégiája és módszerei” című ezen módszertani kézikönyv írása, az erdőrezervátum céljára kijelölt területek digitális térképeinek készítése és egy létrehozandó adatbázissal való összekapcsolása, valamint a létrehozott Erdőrezervátum-kutatási Program Térinformatikai Adattárának folyamatos bővítése. 1998–1999-ben sor került az erdőrezervátumok kutatási szempontú felmérésére és értékelésére.

A tervek között minta- és bemutató-erdőrezervátumok kijelölése is szerepelt, amelyek egyrészt az erdőrezervátum-program mintáiként szolgálhatnak, másrészt bemutatási célokra is hivatottak.

Az 1991 és 1999 közötti időszakban az erdőrezervátum-program részeredményeiről, előrehaladásáról a KTM (1998-2002-ig KöM) Természetvédelmi Hivatalához benyújtott jelentések számolnak be.

Az erdőrezervátumok kijelölése és a védetté nyilvánítás a tervezettnél hosszabb folyamat volt. Ennek szubjektív és objektív okai egyaránt voltak. Az előkészítéssel külső szakembereket, tudományos műhelyeket bízott meg a Természetvédelmi Hivatal, hasonlóan folyik a kutatási módszerek kidolgozása, a monitorozás és a kutatás, valamint részben a hosszú távú fenntartási tervek elkészítése is. Az erdőrezervátum céljára alkalmas területek kiválasztása és kijelölése sok szakmai kívánnivalót hagyott maga után, és az előkészítés hosszadalmas felülvizsgálatokra, számtalan módosításra és pontosításra szorult. Jelenleg a hangsúly a hosszú távú fenntartási tervek elkészítésén van, majd az erdőrezervátum-monitorozás, illetve a rendszeres eseménykövetés beindítása a program soron következő fontos feladata.

3.2. Az erdőrezervátumok fenntartásának általános irányelvei

(TEMESI GÉZA)

Az erdőrezervátum jogi fogalmát és a vonatkozó jogszabályi előírásokat a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény (a továbbiakban: természetvédelmi törvény) tartalmazza, amellyel összhangban van az erdőről és az erdő védelméről szóló 1996. évi LIV. törvény (a továbbiakban: erdőtörvény).

Az erdőrezervátum (erdei ökoszisztéma-rezervátum) a természetes vagy természetközeli állapotú erdei életközösség megóvását, a természetes folyamatok szabad érvényesülését, továbbá kutatások folytatását szolgáló olyan erdőterület, amelyet jogszabály (miniszteri rendelet)

- „nemzeti park”, „tájvédelmi körzet” vagy „természetvédelmi terület” országos jelentőségű védett természeti területi alapkategóriába sorolva;
- járulékos védett természeti területi kategóriaként erdőrezervátummá nyilvánít.

Az erdőrezervátumok alapvető és elsődleges célja a természetes vagy természetközeli állapotú erdei életközösség, az erdei ökológiai rendszer természetes folyamatainak megóvása. További célja mindennek biztosításával a megismerést célzó monitorozás és kutatás. Az erdőrezervátum nem tévesztendő össze a tudományos rezervátummal, amely hasonló járulékos védett természeti területi kategória, fő célja azonban a tudományos kutatás. Mindkét kategória esetében közös a természetvédelmi jogi oltalom, amiből következik, hogy a védett természeti területre vonatkozó – a védett természeti területi alapkategóriától és a védettség fokától is függő – jogszabályi és hatósági előírásokat mindenkinek be kell tartania. A védett természeti területeken belül az erdőrezervátum sajátos természetvédelmi kategória, amelynek jellemző megkülönböztető jegyei, funkciói a következők:

- természetvédelmi oltalom magterület és védőzóna elkülönítésével, a magterület mindenkor fokozottan védett természeti terület;
- együttesen valósul meg a természetes vagy természetközeli állapotú erdei életközösség megóvása, a természetes folyamatok szabad érvényesülése, továbbá a kutatások folytatása (háromfunkció), de elsődleges a megóvás és a természetes folyamatok szabad érvényesülése – ezen elsődlegességnek elsősorban a funkciók esetleges ütközése esetén van jelentősége;
- a természetvédelmi oltalom tárgya a teljes erdei ökológiai rendszer.

Ami a vonatkozó törvényeket illeti: védett természeti területen lévő erdő esetében az erdőtörvény rendelkezéseit a természetvédelmi törvényben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni, a két törvény között e tekintetben az általános és a speciális viszonya áll fenn. Ez természetesen érvényes az erdőrezervátumra is, azzal a megjegyzéssel, hogy az erdőtörvény és végrehajtási jogszabálya, valamint az erdőrendezés gyakorlata is összhangban áll e tekintetben a természetvédelmi célokkal és érdekekkel.

Az erdőrezervátum két zónából áll. A kiemelkedő természetvédelmi értéket jelentő erdei ökoszisztéma közvetlen megóvását a *magterület* szolgálja, amely a törvény erejénél fogva mindig fokozottan védett természeti terület, és benne teljes használati korlátozás érvényesül. A *védőzóna* védett vagy fokozottan védett természeti terület, ahol az állandó védő funkciót biztosító és a további természetvédelmi céloknak is megfelelő természetközeli erdőgazdálkodási (készletgondozó szálalásos, szálalóvágásos, elnyújtott időtartamú fokozatos felújításos) módszerek alkalmazhatók.

Az erdőrezervátumok fenntartása, céljainak érvényesülése érdekében meghatározó, hogy biztosított legyen:

- a magterületek teljes érintetlensége és zavartalansága;
- a védőzónák természetszerű állapota és magterületet védő funkciója;
- a terület zavartalanságát garantáló metodika szerinti, a természetvédelmi hatóság által engedélyezett szisztematikus állapotfelvetelek (monitorozás) és kutatások végzése;
- a látogatások fokozott tér- és időbeni korlátozása.

Rendkívül fontos feladat az erdőrezervátumok fenntartásának, természetvédelmi kezelésének hosszú távú tervezése, amelyre bevezettük a *hosszú távú fenntartási terv (HFT)* fogalmát. A hosszú távú fenntartási tervek a vonatkozó jogszabályi előírások, a fenntartás itt közreadott általános irányelvei, valamint a megbízott tudományos műhelyek által az egyes erdőrezervátumokra kidolgozott szakanyagok alapján jelenleg készülnek. Az erdőrezervátumok – a területileg illetékes nemzeti park igazgatóság javaslata alapján a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium (KvVM) Természetvédelmi Hivatala által jóváhagyott – hosszú távú fenntartási tervei alapul szolgálnak az adott védett természeti terület *természetvédelmi kezelési tervének* elkészítéséhez. Az egyes erdőrezervátumokra vonatkozó szakmai előírások így a tízévente felülvizsgálandó természetvédelmi kezelési terveken keresztül érvényesülnek majd.

3.2.1. Az erdőrezervátumok erdőgazdasági vagyonkezelése

3.2.1.1. Erdőrezervátum magterülete

A fokozottan védett természeti területen lévő erdőkre vonatkozó természetvédelmi törvényi előírásban megfogalmazott természetvédelmi kezelés a magterületen úgy értelmezendő, hogy ott általában tilos minden emberi beavatkozás, és teljes gazdálkodási korlátozás érvényesül. Az erdőrezervátum magterülete „a természet kísérleti területe”. A teljes beavatkozási korlátozás alóli kivételt képező bármilyen belenyúlás csak egészen kivételesen és csak olyan esetben engedélyezhető, ha a nemkívánatos, nem őshonos fajok vagy erdővédelmi okok az erdőrezervátum (céljai szerinti) fennmaradását szélsőségesen veszélyeztetnék. Az erdőgazdálkodó feladata az erdőrezervátumokban alapvetően a vagyonőrzés.

3.2.1.2. Erdőrezervátum védőzónája

Az erdőrezervátumok védőzónájában csak olyan erdőgazdálkodási tevékenység folytatható, amely átmenetileg sem csökkenti a magterület védelmét biztosító védő funkcióját, és fokozatosan végre kell hajtani azokat a beavatkozásokat, amelyek a magterület védelmére legjobban szolgáló természetközeli állapot mielőbbi eléréséhez szükségesek. A védőzóna védő funkcióját (az erdőrezervátum céljával összhangban) a természeteshez minél közelebb álló, őshonos fajú, elegyes, vegyes korú, fajokban gazdag erdők, a különböző típusú (valódi, csoportos stb.) szálalóerdők teszik lehetővé a legjobban. A cél ezért a folyamatos borítású állapot elérése, amelynek eredményeként a szálalásos, a szálalóvágásos vagy az elnyújtott felújítási időszakú, elsősorban egyenlőtlen bontáson alapuló, fokozatos felújítóvágásos erdőművelési módszerek alkalmazhatók.

Az erdei ökoszisztémák stabilitását és természetvédelmi értékét többek között alapvetően meghatározza a biológiai sokféleség. Fontos természetvédelmi cél ezért annak természetközeli erdőművelési módszerekkel való megőrzése vagy növelése (a termőhelynek megfelelő őshonos elegyfajok helyi származású szaporítóanyaggal való pótlása, a kiszáradt és túlkoros egyedek visszahagyása, a cserjeszint védelme, a gallyanyag visszahagyása stb.). Amennyiben erdővédelmi beavatkozásokra van szükség, minden esetben természetbarát biológiai eljárásokat kell alkalmazni.

Az erdőrezervátum védőzóna esetlegesen *fokozottan védett természeti területén* levő erdeinek kezelése során figyelembe kell venni a fokozottan védett természeti területre vonatkozó, valamint a terület fokozottan védett vagy védett természeti értékeitől függő jogszabályi, illetve

kezelési előírásokat is. Általános alapkövetelmény a természetközeli és természetkímélő technológia. Tarvágás egyáltalán nem alkalmazható, a végvágás összefüggő maximális területe ne legyen több 0,5 ha-nál. Hagyásfák, hagyásfacsoportok fenntartása indokolt. A vágásérettségi kor a biológiai vágásérettség időszakán (öregkoron) belül tervezendő.

Az erdőrezervátum *védett természeti területen* levő védőzónájában a védett természeti területre vonatkozó jogszabályi előírások, valamint az előforduló védett természeti értékektől is függő természetvédelmi kezelési előírások betartásával természetközeli erdőgazdálkodás folytatandó. Általános követelmény a természetkímélő technológia. A végvágás legnagyobb összefüggő területe nem haladhatja meg a 0,5 ha-t. Hagyásfák, hagyásfacsoportok fenntartása indokolt. Tarvágás csak nem őshonos fajokból álló vagy természetes felújulásra nem képes állományokban engedélyezhető max. 0,3 ha összefüggő területnagyságokkal, amennyiben az nem veszélyezteti a magterületet védő funkciót és a konkrét természetvédelmi célokat. A vágásérettségi kor a biológiai vágásérettséghez (öregkorhoz) közeli időpontra tervezendő.

3.2.2. Vadállomány-fenntartás az erdőrezervátumok területén

Az erdőrezervátumokban csak az őshonos vadászható állatfajok tartathatók fenn, a természetes vadeltartóképességnek megfelelő, természet-szerű összetételben és állomány nagyságban, a természetvédelmi célok elsődlegességének figyelembevételével.

A teljes erdőrezervátumot különleges rendeltetésű és természetvédelmi célú vadászterület-részként célszerű fenntartani, extenzív állománykezeléssel. Hagyományos vadgazdálkodás a területen nem folytatható. A vad etetése nem megengedett, vadászati berendezések (a hordozható magasles kivételével) nem helyezhetők el, az ott meglévőket pedig át kell telepíteni. A vadállomány létszámát a kritikus károsítási küszöb alatt kell tartani. A vadkárosítás ellen az állománylétszám szabályozásával, megfelelő kerítéssel vagy a vadnak a területről történő elvonásával lehet védekezni. A nagyvad – szükség esetén intenzív – vadászata (elejtése vagy befogása) csúcragadozó hiányában általában elkerülhetetlen. A vadászat az erdőrezervátum zavartalansága érdekében időben, térben és módszereiben erősen korlátozott, illetve szabályozott kell legyen, az erdőrezervátum céljainak megfelelően. A vadat elsősorban a védőzónában kell elejteni.

Az erdőrezervátumokat magában foglaló vadgazdálkodási körzetek és vadászterületek legkisebb fenntartandó és legnagyobb fenntartható vadlétszámának meghatározásakor, valamint a vadgazdálkodás tíz évre szóló és éves tervezése során figyelembe kell venni az erdőrezervátumok fenntartásának érdekeit, valamint a térség természetszerű erde-

inek vadvédelmi kerítés nélküli felújíthatóságának követelményét. A magterületet vadvédelmi kerítéssel indokolt bekeríteni abban az esetben, ha a térség nagyvadállománya a természetes vadeltartóképeséget jelentősen meghaladja, és súlyosan veszélyezteti a természetes ökológiai folyamatokat.

3.2.3. Erdei haszonvételek az erdőrezervátumokban

A felvázolt erdőgazdasági vagyongazdálkodás és vadászat kivételével *mindennemű más fő- vagy mellék-haszonvételi tevékenység általában tilos az erdőrezervátumok teljes területén.* Az erdőtörvény alapján erdei haszonvételnek minősül a fakitermelésen és a vadászaton kívül a száradék, a gally, a díszítőlomb, a mag, a gomba, a moha, a virág, a vadgyümölcs és a gyógynövény gyűjtése, valamint a bot, a nád, a sás és a gyékény termelése és a fű kaszálása, továbbá a méhészeti tevékenység és a fenyőgyanta gyűjtése, amelyek nem engedélyezhetők.

3.2.4. Tudományos kutatási tevékenység

A természetvédelmi törvény szerint védett természeti területen a természetvédelmi hatóság engedélyére van szükség kutatás, gyűjtés és kísérlet végzéséhez, fokozottan védett természeti területen pedig a nemzeti park igazgatóság engedélye kell a területre történő belépéshez is. Az erdőrezervátum céljai közül az erdei életközösség megóvásának és a természetes folyamatok szabad érvényesülésének, tehát a bolygatatlanságnak van elsőbbsége. Az erdőrezervátumok magterületei fokozottan védett, míg a védőzónák védett vagy fokozottan védett természeti területek. Mindezekre, valamint a törvény tárgyi hatályára [Tvt. 2. § (1) bek. f) pont] is tekintettel, az erdőrezervátumokban kérelmezett kutatások engedélyezésekor a nemzeti park igazgatóságok a következő, országosan egységes feltételrendszert alkalmazzák.

Magterületen és fokozottan védett védőzónában folytatott tudományos kutatási tevékenység

- csak a belépéshez szükséges engedéllyel együtt,
- legfeljebb egy naptári évre,
- természetes személyek részére,
- a nemzeti park igazgatóság által elfogadott kutatási módszerek alapján, és
- a vonatkozó jogszabályi követelményeknek megfelelően engedélyezhető.

A magterületen folytatott kutatások nem zavarhatják az erdő természetes ökológiai folyamatait, és nem veszélyeztethetik a természet védelméhez, illetve az erdőrezervátum fenntartásához fűződő célokat és

érdekeket. Olyan kutatások, amelyek a védőzónában is eredményesen elvégezhetőek, a magterületen nem engedélyezhetőek. Az erdőrezervátum alapvető természetvédelmi céljaival össze nem egyeztethető kutatási tevékenység az erdőrezervátum magterületén nem folytatható, más tudományos célra a természetvédelmi törvény szerinti tudományos rezervátum jelölhető ki. A magterületen való tartózkodásról és az ott végzett kutatási tevékenységről az engedéllyel rendelkezőknek a területileg illetékes nemzeti park igazgatóságát folyamatosan tájékoztatniuk kell. A kutatások csak a megfigyelés, a mérés és a felvételezés beavatkozásmentes módszereivel folytathatók, és alapvetően az egységes metodika szerinti szisztematikus állapotfelvételre, biodiverzitás-monitorozásra, az életközösség működésének tanulmányozására, valamint társulástani és szukcessziós vizsgálatokra irányulhatnak, a terület teljes zavartalanságának biztosítása mellett.

Előírások a talajvizsgálatokra vonatkozóan:

- az erdőrezervátum magterületén talajszelvény-mintagödör nem ásható, talajvizsgálat csak fúrással végezhető;
- a nemzeti park igazgatóság jóváhagyásával és csak annyi talajvizsgálati hely jelölhető ki, amennyi a vegetáció változatossága és a termőhely-térképezés miatt minimálisan feltétlenül indokolt.

A botanikai és a zoológiai vizsgálatokra vonatkozó főbb előírások a következők:

- csak olyan vizsgálati módszerek alkalmazhatók, amelyek közvetve sem károsítják az élővilágot, és nem veszélyeztetik a populációk önfenntartását, az életközösség szabad működését és folyamatait;
- a vizsgálatok során szükséges tartós jelölések alkalmazásához a nemzeti park igazgatóság hozzájárulása szükséges;
- a talajfelszínre kerülő elhalt növényi részek nem bolygathatók, nem távolíthatók el, illetve nem vihetők el;
- élő vagy elhalt szervezetekből minta csak a nemzeti park igazgatóság engedélyével vehető.

Egyéb tekintetben a fokozottan védett természeti területre vonatkozó jogszabályi előírások érvényesek.

A védőzóna védett (nem fokozottan védett) természeti területén végzett kutatásokra a védett természeti területen folytatott tevékenységekre vonatkozó jogszabályi előírások érvényesek. A nem fokozottan védett védőzónában engedély alapján olyan kutatások is folytathatók, amelyek esetleg destruktív mintavétellel járnak együtt, azonban törekedni kell a kutatással járó bolygatás mértékének minimalizálására. A kutatási te-

vékenység nem veszélyeztetheti a természet védelméhez fűződő érdekeket.

A védett és a fokozottan védett fajokkal kapcsolatban az erdőrezervátumban is a vonatkozó jogszabályi előírások a mérvadóak.

Az erdőrezervátumban végzett kutatások adatairól és eredményeiről készült kutatási jelentésekből és publikációkból – a kutatás támogatási forrásától függetlenül – egy példányt le kell adni a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Természetvédelmi Hivatalában archiválás céljából, ami a nemzeti park igazgatósági kutatási engedélyek megújításának egyik feltétele.

3.2.5. Az erdőrezervátumok látogatása

Az erdőtörvény szerint az erdőrezervátum területe üdülési, illetőleg sportolási célból – a kijelölt út kivételével – nem vehető igénybe. A következő részletesebb szabályozás a természetvédelmi törvény előírásainak alkalmazásán alapul.

3.2.5.1. Az erdőrezervátum magterülete és fokozottan védett védőzónája

Fokozottan védett természeti területen a nemzeti park igazgatóság engedélyre kell a területre történő belépéshez. Az erdőrezervátum magterületére és fokozottan védett védőzónájába a belépés csak külön feltételekkel, ellenőrzött körülmények között, tudományos kutatási és szakoktatási célból engedélyezhető az arra illetékeseknek.

Elsősorban nemzeti park kezelt vagy bemutató övezetében és tájvédelmi körzetben *bemutató-erdőrezervátum* jelölhető ki, amelynek magterülete külön engedéllyel és a nemzeti park igazgatóság által kijelölt személy kíséretében korlátozottan látogatható. Csoportos látogatásra csak a bemutató-erdőrezervátumokban, kis létszámú csoportokban, meghatározott útvonalon, a nemzeti park igazgatóság által kijelölt személy kíséretében kerülhet sor.

3.2.5.2. Az erdőrezervátum védőzónája védett természeti területen

Védett természeti területen vagy annak meghatározott részén a közlekedést és a tartózkodást – ha a védelem érdekei szükségessé teszik – a természetvédelmi hatóság korlátozhatja, illetve megtilthatja. Az erdőrezervátum védett természeti területet képező védőzónájába való belépést, az ott-tartózkodást tehát indokolt esetben a nemzeti park igazgatóság a természetvédelmi érdekeknek megfelelően a teljes tiltásig terjedően korlátozhatja. Az erdőrezervátumokban mindenütt gondoskodni kell a turistautak megszüntetéséről és a turistaforgalom eltereléséről.

3.3. Az erdőrezervátum-program koordinálása és szervezeti keretei

(MÁZSA KATALIN)

3.3.1. A szervezeti felépítésre és működési szabályokra vonatkozó törvények, rendeletek, kormányhatározatok, irányelvek és szakmai ajánlások

1991 tavaszán az erdőrezervátum-hálózat kijelölésében az állami irányítás első jogi eszköze a 3581/1991. számú kormányhatározat volt, amely megfogalmazta a magyarországi erdőrezervátum-hálózat létrehozásának szükségességét, az erdőrezervátum-hálózat kijelölését és fenntartását a Földművelésügyi Minisztérium (FM) és a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium (KTM) közös feladatává téve. Az erdőrezervátum fogalmával, létrehozásának és fenntartásának céljaival „A természet védelméről” és „Az erdőről és az erdő védelméről” szóló 1996. évi LIII. [Tvt.] és LIV. [Evt.] törvény egyaránt foglalkozik. Ennek megfelelően az erdőrezervátumok elsődleges feladata a természetes vagy természetközeli állapotú erdei életközösség megóvása, a természetes folyamatok szabad érvényesülésének lehetővé tétele (LIII. 29.§ (3)). Mindkét törvény rögzíti, hogy az erdőrezervátumok, mint védett erdők ezzel egyidejűleg a természetközeli erdei életközösség megőrzését, fejlődésének kutatását szolgálják (LIII. 29. §. (3) és LIV. 17. § (3)). Erdőrezervátum céljára kijelölt és a társtárcaikkal egyeztetett területeket a környezetvédelmi miniszter miniszteri rendelettel nyilvánítja erdőrezervátummá (1-4/2000. és 13-17/2000. KöM rendeletek).

Az erdőrezervátumok természeti és védett természeti értékeinek hatósági őrzéséről, valamint az esetlegesen észlelt természet- és környezetkárosítás jelentéséről a Természetvédelmi Őrszolgálat gondoskodik. A természetvédelmi hatósági őrzésről a Tvt. 59. § (1) rendelkezik. A Természetvédelmi Őrszolgálat tevékenységét részleteiben a Természetvédelmi Őrszolgálat Szabályzatáról szóló miniszteri rendelet szabályozza (9/2000. KöM rendelet). Az erdőrezervátumok fenntartásának, az ott folytatható erdő- és vadgazdálkodásnak, felmérésnek, kutatásnak és látogatásnak a szabályozási alapjául legfelsőbb szinten a természetvédelmi kezelési tervekről szóló 30/2001. (XII. 28) KöM miniszteri rendelet szolgál. A természetvédelmi kezelési tervekbe ágyazódva, az erdőrezervátumok különleges védelmi feladatainak megfelelően, az ún. „hosszú távú fenntartási terv” (Horváth 1999), a KöM illetékes fősztálya által kiadott „szakmai irányelvek” (Temesi 1998) és az „1998-99. évi erdőrezervátum-felmérés és kategorizálás” (Borhidi 1998) határozza meg az egyes rezervátumokban lehetséges és javasolt tevékenységeket.

A magyarországi erdőrezervátum-hálózat fenntartása során figyelem-

be kell venni az európai erdőrezervátumok kutatóhálózatának (FRRN) állásfoglalásait és javaslatait, amelyeket az 1995 és 1999 között zajló COST E4 akció dokumentumai foglalnak össze (Parviainen et al. 1999, 2000).

3.3.2. Az erdőrezervátumok kijelölésével, fenntartásával, ellenőrzésével és kutatásával kapcsolatos feladatok összefoglalása

3.3.2.1. Az erdőrezervátumok kijelölésével kapcsolatos feladatok

Az erdőrezervátum céljára kijelölt 63 terület több lépcsőben való erdőrezervátummá nyilvánításával kialakul a magyarországi erdőrezervátum-hálózat. A hálózatban a további, kismértékű területalakítást véglegesen lezárni nem lehet, a csak megőrzésre javasolt területek cseréje, illetve a hálózatban alulreprezentált erdőtársulások később várható beemelése miatt. A területmódosításokkal kapcsolatosan felmerülő feladatok:

- új rezervátum létesítésére vagy területcserére beérkező javaslatok elbírálása;
- a terület bejárása, majd az alapfelmérés és a kezelési terv elkészítése;
- a védetté/erdőrezervátummá nyilvánítási eljárás kezdeményezése és lefolytatása.

3.3.2.2. Az erdőrezervátumok fenntartásával és ellenőrzésével kapcsolatos feladatok

Az erdőrezervátumok fenntartásához kapcsolódó feladatok a természetközeli erdei életközösség természetes folyamatainak érvényre jutását és a terület háboríthatlanságának ellenőrzését szolgálják. Ennek érdekében:

- meg kell teremteni az erdőrezervátum magterületén a teljes beavatkozásmentességet és a természetes ökoszisztéma folyamatainak szabad érvényesülését;
- szavatolni kell az erdőrezervátum védőzónájának a magterületet védő funkcióját, valamint a védőzóna természetközeli állapotát;
- a csak megőrzésre javasolt erdőrezervátumok kivételével minden erdőrezervátumban lehetőleg évi rendszerességgel eseménykövető felmérést és terület-ellenőrzést kell végezni.²

3.3.2.3. Az erdőrezervátumok kutatásával kapcsolatos feladatok

Az erdők bármilyen szempontú kutatásával kapcsolatban az erdőre-

² Eseménykövetésen az erdő életét lényegesen befolyásoló, általában hirtelen fellépő jelenségek – szélöntés, hótörés, leégés, uralkodó fák kidőlése – dokumentálását és a terület rendszeres ellenőrzését értjük (lásd 6.3 fejezet)

zervátumok, amelyek a közvetlen emberi beavatkozástól mentesített erdőterületek, kiemelten fontos referenciái a kutatásnak. Az erdőrezervátum-programnak a kutatással kapcsolatban felmerülő feladatai:

- a kutatások engedélyeztetése;
- a magyarországi erdőrezervátum-kutatás (nemzetközi erdőrezervátum-kutatási programokkal összehangolt) kutatási stratégiájának kidolgozása;
- a kutatások koordinálása és felügyelete;
- az erdőrezervátum-kutatás dokumentumainak és eredményeinek összegyűjtése, megőrzése, az információs rendszer fejlesztése;
- az erdőrezervátum-monitorozás feladatának összehangolása a Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszerrel;
- az erdőrezervátum védőzónájában végzett természetközeli erdőgazdálkodási kísérletek koordinálása, dokumentálása;
- az erdőrezervátum-program természetvédelmi, erdő-ökológiai és a természetközeli erdőgazdálkodással összefüggő eredményeinek publikálása és a szakközönség körében való bemutatása, megismertetése.

3.3.3. A feladatokhoz kapcsolódó létező és tervezett szervezeti struktúrák

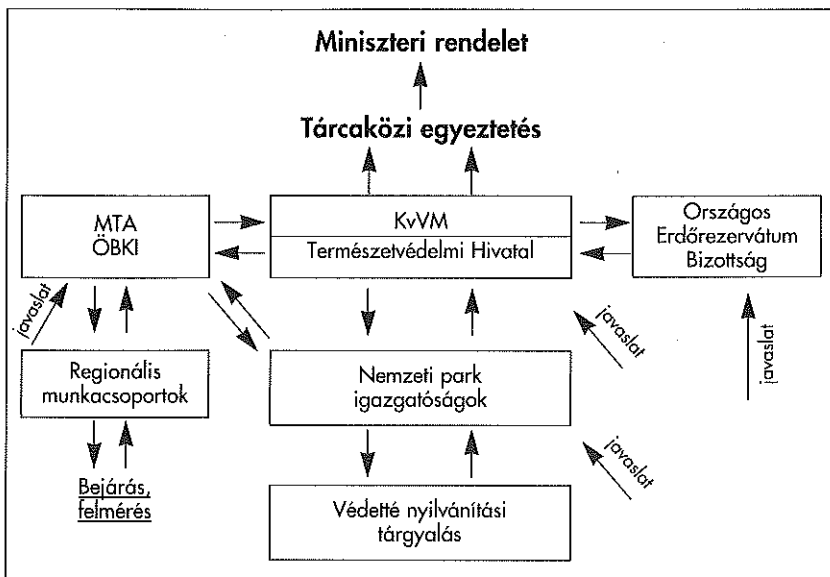
3.3.3.1. Az erdőrezervátumok kijelölésével kapcsolatos feladatok szervezeti keretei

A magyarországi erdőrezervátum-hálózat kialakítása 2000-re nagyrészt lezárult. Az erdőrezervátum céljára alkalmas 63 terület kijelölése megtörtént, ebből 49 erdőrezervátummá nyilvánító rendelet már megjelent, a fennmaradó 14 rezervátum esetében a rendelet előkészítése (a még nem védett területszrcek védetté nyilvánítása) folyamatban van. Az erdőrezervátum-hálózat további nagymértékű bővítése nem cél, azonban a hálózat további alakítását, esetleges kismértékű bővítését nem lehet véglegesen lezárni. A kijelölt hálózatban alulreprezentált egyes erdőtársulások beemelése a hálózatba, illetve a csak megőrzésre javasolt erdőrezervátum-területek cseréje a jövőben is várható.

A mára kialakult erdőrezervátum-hálózat létrehozása 1991-től 1997. január 1-jéig a KTM és az FM közös feladata volt, a regionális erdőrezervátum-bizottságoktól beérkező javaslatokat a KTM-FM Országos Erdőrezervátum Bizottság bírálta el (lásd a 3.1. fejezetet). Az erdőrezervátum céljára javasolt területek kiválasztásában és az első felmérések elvégzésében a Soproni Egyetem, az ERTI és a Vásárhelyi István Természetvédelmi Kör vezető szerepet vállalt.

A további esetleges, kismértékű területmódosításra, átminősítésre beérkező indítványokat – javaslatunk szerint – egy ujjászervezett Orszá-

gos Erdőrezervátum Bizottságnak kellene véleményeznie. A szükséges alapfelméréseket az MTA ÖBKI koordinálja és a regionális erdőrezervátum-munkacsoportok végzik. A védetté nyilvánításhoz szükséges egyeztető tárgyalások kezdeményezése és lefolytatása a területileg illetékes nemzeti park igazgatóság feladata. Az előkészített és egyeztetett javaslatok alapján a KvVM (korábban KöM) Természetvédelmi Hivatala szakmailag előkészíti a miniszteri rendeletet, amely a tárcaközi egyeztetést követően a területet erdőrezervátummá nyilvánító miniszteri rendeletként jelenik meg (lásd 1. ábra).

1. ábra. Az erdőrezervátumok kijelölésével kapcsolatos feladatok szervezeti keretei

3.3.3.2. Az erdőrezervátumok fenntartásával, megőrzésével kapcsolatos feladatok szervezeti keretei

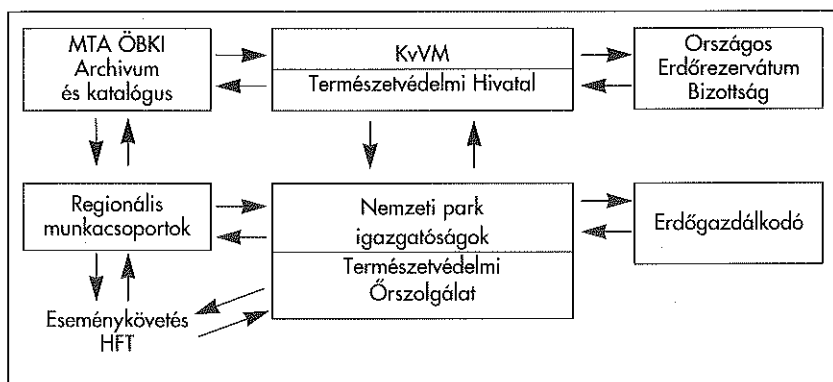
Az erdőrezervátum-területek összességéből álló országos erdőrezervátum-hálózat fenntartásának, megőrzésének szakmai irányítását a KvVM Természetvédelmi Hivatala látja el. Az egyes erdőrezervátumok természetvédelmi kezelője az illetékes nemzeti park igazgatóság, amely egyben elsőfokú természetvédelmi hatóság is.

A magterület érintetlenségét a törvényi szabályozás (1996. évi LIII. törvény) és az Állami Erdészeti Szolgálat bejegyzése szavatolja.

A védőzónában folytatott természetközeli erdő- és vadgazdálkodás el-

veinek az adott rezervátumban történő megvalósulását az erdőrezervátum *hosszú távú fenntartási terve* (HFT) fogalmazza meg. A hosszú távú fenntartási terv erdőrészlet szinten tárgyalja az erdőrezervátum fenntartásának feladatait, a természetvédelmi kezelés céljait és módszereit, valamint a természetvédelmi korlátozásokat. Az erdőrezervátumok hosszú távú fenntartási terveinek készíttetését az MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete (MTA ÖBKI), mint az erdőrezervátum-kutatás koordinátora szervezi és koordinálja a rezervátumhálózatra egységes irányelvek és útmutató (Horváth 1999) alapján. Az egyes rezervátumok hosszú távú fenntartási tervét az illetékes nemzeti park igazgatóság felügyelői a Természetvédelmi Őrszolgálat illetékes munkatársaival és a regionális munkacsoport tagjaival, valamint az erdőrezervátum-kutatásban részt vevő civil szervezetekkel közösen készítik. Ugyancsak az MTA ÖBKI feladata az elkészült HFT-k véleményezése. Az elkészült HFT a természetvédelmi kezelési terv részeként az erdőrezervátum kezelési tervének alapdokumentuma, így a gazdálkodókkal, az Állami Erdészeti Szolgálattal és erdőtervezőkkel folytatott egyeztető tárgyalások kiindulópontja.

Az erdőrezervátumokra előírt és a hosszú távú fenntartási tervekben rögzített természetvédelmi korlátozások betartásának ellenőrzése és az esetleges természeti vagy emberi károsítás bejelentése az illetékes nemzeti park igazgatóságához, illetve a KvVM Természetvédelmi Hivatalához a Természetvédelmi Őrszolgálat feladata, amelynek munkáját polgári természetőrök is segítik (lásd 2. ábra).

2. ábra. Az erdőrezervátumok fenntartásával, megőrzésével kapcsolatos feladatok szervezeti keretei

Az erdőrezervátumok felügyelete, védelme az esetleges természeti és emberi károsítások elhárítása érdekében, valamint az erdőrezervátum-

tumban zajló erdődinamikai változások és az erdőtörténet nyomon követésére (a csak megőrzésre javasolt rezervátumok kivételével) minden erdőrezervátumban meg kell szervezni a rendszeres eseménykövető felméréseket és ezek dokumentálását.

Az eseménykövetés adatlapjait, fotó- és térkép-dokumentációját az Erdőrezervátum Archívumban őrzik. A tárolt dokumentumok a KvVM Természetvédelmi Hivatalában és az MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézetében egyaránt archiválásra kerülnek.

3.3.3.3. Az erdőrezervátum-kutatás szervezeti keretei

Az erdőrezervátum-kutatás koordinálásával a KöM Természetvédelmi Hivatala 1997-től az MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézetét bízta meg.

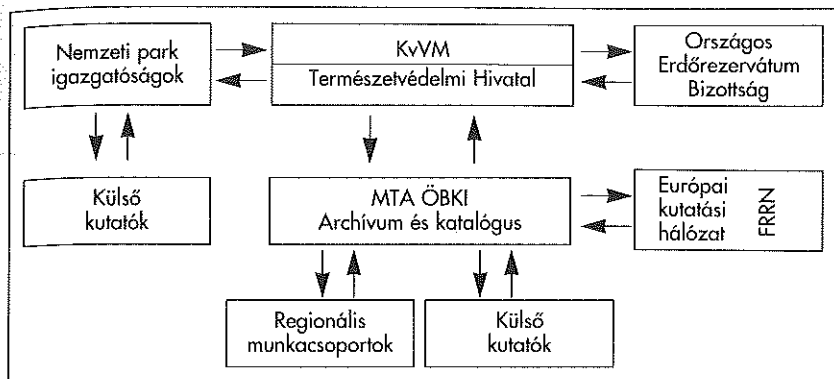
Az erdőrezervátum-kutatás alapját az a stratégia adja, amely szerint attól függően kell differenciálni az egyes rezervátumokban folytatott kutatási és felmérési tevékenységek között, hogy az erdőrezervátum jelenlegi állapotában mennyire felel meg az ideális természetközeli erdőképnek. Az 1998-99-es erdőrezervátum-felmérés és kutatásszempontú besorolás alapján sor került a 63 erdőrezervátum csoportosítására, amely megszabja az adott rezervátumban javasolt tevékenységeket (lásd a 6.1. és 9.3. fejezetet). A csoportosítási kategóriáknak megfelelő eseménykövetés, hosszú távú vizsgálatsorozat és célorientált kutatási tevékenység szervezése, koordinálása az MTA ÖBKI feladata. A feladat összehangolása és ütemezése érdekében rezervátumszintre lebontott kutatási stratégiát kell kidolgozni. Az egyes rezervátumokban végzett munkát az MTA ÖBKI munkatársai és az intézettel szerződésben álló, regionális erdőrezervátum-munkacsoportok végzik.

Az erdőrezervátum-kutatási program nyitott az erdő természetes folyamatait vizsgáló botanikai, zoológiai, mikológiai, erdészeti, ökológiai és természetvédelmi kutatási projektek számára is. Ebben az esetben a kutatás finanszírozható a program szempontjából külső forrásból (OTKA, KAC, EU pályázatok stb.) is.

Az erdőrezervátumokban az illetékes nemzeti park igazgatóságok is kezdeményezhetnek kutatást.

Javasoljuk, hogy az erdőrezervátum-kutatás stratégiai lépéseit és kérdéseit a megújított Országos Erdőrezervátum Bizottság is véleményezze, és a programokkal, kísérletekkel és pályázati tevékenységgel kapcsolatban rendszeres segítséget és szakmai állásfoglalást adjon (lásd 3. ábra).

Az erdőrezervátumokban végzett bármilyen felmérés és kutatás megkezdéséhez be kell szerezni a területre érvényes belépési és kutatási engedélyt. Az engedélyt elsőfokú természetvédelmi hatóságként az illetékes nemzeti park igazgatóság adja ki. A kutatási engedély megadását egyetértése esetén az MTA ÖBKI, a kutatás koordinátora is támogatja.

3. ábra. Az erdőrezervátum-kutatás szervezeti keretei

A kutatás eredményeiről mindkét szervezet részére kutatási jelentést kell leadni. A kutatási jelentések az erdőrezervátum-program archívumába kerülnek.

A monitorozásra javasolt erdőrezervátumokban együttműködést kell kialakítani a Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszer (NBmR) V. „Lombos erdők, erdőrezervátumok monitorozása” elnevezésű projektjével. Az együttműködés a mintaterületek közös kiválasztását, valamint a metodikának, az adatok kölcsönös felhasználhatóságának és a finanszírozásnak az egyeztetését foglalja magában. Az erdőrezervátum-program és az NBmR közötti együttműködés a Természetvédelmi Hivatal szakfőosztályai, valamint a program-koordinátorok rendszeres egyeztetése révén valósulhat meg.

Az erdőrezervátum-kutatások eredményeit az MTA ÖBKI az Erdőrezervátum Archívumban kezeli, a dokumentumokról részletes katalógust vezet. Az Erdőrezervátum Archívum és Katalógus felépítése és folyamatos fejlesztése az MTA ÖBKI feladata.

A magyarországi erdőrezervátum-hálózat és -kutatás bizonyos eredményeit és az erdőrezervátumok főbb jellemzőit közzé kell tenni a COST E4-akcióprogram eredményeként felépült (és részben már több európai ország erdőrezervátumainak adataival feltöltött) európai erdőrezervátumok adatbázisában.

3.3.4. A szervezetek és feladataik, kapcsolataik leírása, összefoglalása

Az erdőrezervátum-program működtetésében több szervezet vesz részt, legfontosabb feladataik a következők (lásd 2. táblázat):

KvVM (korábban KTM ill. KöM) Természetvédelmi Hivatala: kezdemé-

nyezte az országos erdőrezervátum-program elindítását, irányította az erdőrezervátum-hálózat kialakítását. Döntő szerepe volt az erdőrezervátumok törvényi és rendeleti szintű jogi szabályozásának kidolgozásában. Jelenlegi feladatai: az erdőrezervátumok védelmének felügyelete, valamint az erdőrezervátum-program stratégiai irányítása és felügyelete, továbbá a Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszer szakmai irányítása, amely együttműködik az erdőrezervátum-programmal az erdőrezervátumok monitorozása témakörében.

FVM (korábban FM) Erdészeti Hivatala: az erdőrezervátum-hálózat kialakításában, a területek kijelölésében kulcsszerepet vállalt; javasoljuk, hogy az újjáalakuló Országos Erdőrezervátum Bizottságban szakértői képvisellete legyen.

MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete: az erdőrezervátum-kutatás koordinátor szervezete. Országos szintű erdőrezervátum-feladatai: hosszú távú fenntartási tervek, eseménykövetés, monitorozás és a kutatások koordinálása; a felmérések egységes módszertanának és dokumentálásának kidolgozása; az országos kutatási stratégia kidolgozása és annak megvalósítása; kutatásiengedély-kérelmek véleményezése, a kutatási stratégiába illő kutatások támogatása; az Erdőrezervátum Program Archívumának és Katalógusának folyamatos fejlesztése; az eredmények közlésének támogatása szakmai rendezvényeken és publikációkon keresztül; az európai erdőrezervátum-kutatási hálózat (FRRN) adatbázisának az Országos Erdőrezervátum-hálózatra vonatkozó nyilvános információkkal való feltöltése és karbantartása.

Országos Erdőrezervátum Bizottság (OEB): az 1990-es évek első felében az erdőrezervátum-hálózat kialakításában, a területi javaslatok elbírálásában volt döntő szerepe. Javasoljuk az OEB megújítását. A szervezet a környezetvédelmi tárca döntés-előkészítő, szakértői tanácsadó szervezete legyen; tagjai a KvVM, az FVM, az ÁESZ, az ERTI, a civil szervezetek, az erdőrezervátum-kutatásban részt vevő kutatóintézetek és egyetemek képviselői és felkért szakértők legyenek. *Javasolt feladatköre:* szakértői állásfoglalás az erdőrezervátumok kutatásával, fenntartásával és kezelésével (ezen belül területmódosító javaslatokkal) kapcsolatos alapvető kérdésekben.

Nemzeti park igazgatóságok, természetvédelmi (erdészeti) szakfelügyelők: feladatuk az első fokú természetvédelmi hatósági ügyintézés, a terület védetté, erdőrezervátummá nyilvánításának előkészítése, az erdőrezervátumok fenntartása, ellenőrzése, természetvédelmi kezelése, közreműködés az erdőrezervátumok hosszú távú fenntartási terveinek készítésében és kutatásában.

Természetvédelmi Őrszolgálat: az erdőrezervátumok hatósági őrzése; érdemi közreműködés a nemzeti park igazgatóságok hatósági – szakhatósági feladatainak ellátásában; az észlelt természeti és emberi károko-

2. táblázat.

Az erdőrezervátum-programmal kapcsolatban álló hazai szervezetek és feladataik áttekintése

Az erdőrezervátum-programmal kapcsolatban álló szervezetek és a legfontosabb feladatok áttekintése	Az erdőrezervátum-program irányítása és felügyelete	Képviselő az újjáalakuló Országos Erdőrezervátum Bizottságban*	Erdőrezervátumról nyilatkozás, területbővítés, módosító javaslatok	Természetvédelmi hatósági, szakhatósági feladatok	Erdőrezervátumok fenntartása, őrzése és ellenőrzése	Kutatás, monitorozás, felmérés, eseménykövetés
KvVM Természetvédelmi Hivatal	✓	✓	✓		✓	✓
FVM Erdészeti Hivatala		✓	✓			
MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete	✓	✓	✓ javaslat			
Újjáalakuló Országos Erdőrezervátum Bizottság	✓		✓			
Nemzeti park igazgatóságok			✓	✓	✓	✓
Természetvédelmi Őrszolgálat				✓	✓	✓
Környezet- és Természetvédelmi Főfelügyelőség				✓		
Állami Erdészeti Szolgálat		✓	✓			✓
Erdőgazdálkodó			✓ javaslat		✓	✓
Regionális Erdőrezervátum Munkacsoportok**		✓	✓ javaslat		✓ ellenőrzés	✓
NYME Erdőmérnöki Kar		✓	✓ javaslat			✓
ERTI Erdészeti Tudományos Intézet		✓	✓			✓
Vásárhelyi István Természetvédelmi Kör		✓	✓ javaslat			✓
Pro Silva Hungaria		✓				✓
WWF Magyarország		✓				
NBmR, Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszer			✓ javaslat			✓
Külső kutatócsoportok, kutatók			✓ javaslat			✓

* Az Országos Erdőrezervátum Bizottság feladatkörének és hatáskörének meghatározása és a bizottság újjáalakítása 2002 őszéig nem fejeződött be.

** Az ELTE, a NYME, a PE, a SZE, a DE és a nemzeti parkok munkatársai.

✓ Tervezett vagy lehetséges részvétel.

zás jelentése az illetékes nemzeti park igazgatóságának; közreműködés az eseménykövető felmérésekben és esetenként a hosszú távú fenntartási tervek készítésében; a hosszú távú fenntartási tervekben, illetve a természetvédelmi kezelési tervekben előírt kezelések és korlátozások ellenőrzése.

Környezet- és Természetvédelmi Főfelügyelőség: másodfokú természetvédelmi hatósági jogkör ellátása.

Állami Erdészeti Szolgálat: javasoljuk, hogy az újjáalakuló Országos Erdőrezervátum Bizottságban szakértői képvisellete legyen.

Erdőgazdálkodó: feladata az erdőrezervátum-területek vagyonkezelése – ez elsősorban a védőzónában való kíméletes, természetközeli gazdálkodást és az idegenhonos faállományok cseréjét jelenti; az erdőterületek vagyonvédelme; együttműködés (lehetősége) a természetközeli erdőgazdálkodással kapcsolatos kísérletek megtervezésében, végrehajtásában és értékelésében.

Regionális erdőrezervátum-munkacsoportok: tagjai a régióban dolgozó, a régió erdőrezervátum-területeit jól ismerő kutatók, természetvédelmi és erdészeti szakemberek, akik az országos szintű erdőrezervátum-felmérésekben és -kutatásban (eseménykövetésben, hosszú távú vizsgálat-sorozatban), valamint a hosszú távú fenntartási tervek készítésében vesznek részt. Rendszerint a tudományegyetemek (ELTE, NyME, PE, DE, SZE) és a nemzeti parkok munkatársai, akik szerződéses viszonyban vannak az MTA ÖBKI-vel vagy az illetékes nemzeti park igazgatósággal.

Nyugat-Magyarországi Egyetem (korábban Soproni Egyetem): közreműködött az erdőrezervátumok céljára javasolt területek kiválasztásában, az első felmérések kivitelezésében; együttműködik a regionális munkacsoportok munkájában; részt vesz – több tudományág részéről is – az erdőrezervátumok kutatásában; együttműködik az oktatás területén.

Erdészeti Tudományos Intézet (ERTI): közreműködött az erdőrezervátumok céljára javasolt területek kiválasztásában, az első felmérések kivitelezésében, a kutatás-módszertan kidolgozásában; javasoljuk a további együttműködést az erdőrezervátumok kutatásában.

Vásárhelyi István Természetvédelmi Kör: közreműködik az országos szintű erdőrezervátum-felmérésekben és az erdőrezervátumok hosszú távú fenntartási terveinek készítésében; erdődinamikai és faállomány-szerkezeti kutatásokat végez; részt vesz az Országos Erdőrezervátum Bizottság munkájában.

Pro Silva Hungaria: javasoljuk az erdőrezervátum-kutatási programmal való együttműködést.

WWF: javasoljuk képviselétét és közreműködését az újjáalakuló Országos Erdőrezervátum Bizottságban.

Külső kutatók: adott erdőrezervátumban botanikai, zoológiai, erdészeti,

ökológiai, természetvédelmi stb. kutatómunkát végeznek; nem állnak közvetlen szerződéses kapcsolatban az MTA ÖBKI-vel.

Erdőrezervátum-program koordinátora: az erdőrezervátum-program szervezése, ügyintézése, folyamatos kapcsolattartás az MTA ÖBKI és a KvVM Természetvédelmi Hivatala között. A program eredményeivel kapcsolatos publikációk előkészítése.

3.4. Az erdőrezervátum-kutatási program infrastrukturális feltételei

(HORVÁTH FERENC)

Az erdőrezervátumokban folyó hosszú távú kutatások eredményeinek megőrzéséhez és értéknövelő akkumulációjához el kell végezni néhány „infrastrukturális”-nak nevezhető beruházást. Ezeknek egy részét a terepen, az erdőrezervátumok területén kell kialakítani, más részét pedig ezzel párhuzamosan, az információs rendszerben. A későbbiek során a már kialakított terepi és informatikai „közmű” folyamatos karbantartására, szükség szerinti fejlesztésére, illetve az információk naprakészen tartására van szükség. Az informatikai infrastruktúra kiemelten fontos eleme a különféle dokumentumokat befogadó archívum és annak nyilvántartása, illetve katalógusa.

3.4.1. Az erdőrezervátumok területén kialakítandó, tájékozódást lehetővé tevő jelzések rendszere

A kutatások terepi infrastruktúrájának minimuma a mintavételi helyek, a részletesen vizsgált állományrészek, állabok, transzsektek, jelölt fák, felvételezési kvadrátok, bejárési útvonalak, kerítések stb. gyors, pontos és kétségek nélküli visszatalálását, lokalizálását megkönnyítő terepi jelzések, kitűzések és jelölések rendszere, továbbá azok pontos jegyzőkönyvi és térképi dokumentálása. Az erdőgazdálkodók által kialakított út- és nyiladékhálózaton, a tag- és részlethatárok jelzésein, valamint a természetes terephatárokon (gerincen, vízmosáson stb.) túlmenően további terepi jelzésekre van szükség. Az eltérő kutatottsági szintekre besorolt erdőrezervátumokban (részletesebben lásd a 6.1 *Kutatási stratégia* fejezetnél) a különböző vizsgálati módszerek természetesen eltérő mélységű terepi tájékozódást igényelnek. Így az eseménykövetésnek a terület nagy részét érintő állandó bejárési útvonalra és „megálló-helyek” kialakítására van szüksége, amelynek nyomvonalát, illetve pontjait térképről nehezen azonosítható helyzetekben festéssel célszerű a terepen rögzíteni. Az alapvizsgálatok az 50 x 50, illetve 100 x 100 m-es tájékozódási alaphálózat terepi kijelölését, továbbá az állabhatárok megállapítását és jelzését (felfestését) igénylik. Az alaphálózat

pontjait (amelyeket a hálózat csomópontjához legközelebb álló fa törzsére festett jelzésekkel is lehet jelölni) egyértelmű számozással, illetve azonosítókkal kell ellátni. Mind a tájékozási alaphálózatot, mind az állabhatókat legalább 1:10000-es (de inkább 1:5000-es) méretarányú térképen is rögzíteni kell. A részletesebb (célorientált, állandó kvadrátos stb.) vizsgálatok nagy pontossággal bemért egyedi jelzéseket igényelhetnek, amelyeknek egy része felfestés, sorszámozás, más része karózás, fémkarózás, illetve nagy méretarányú térképen való dokumentálás lehet. Ilyen jelzésekkel kell megoldani az állandó mintavételi helyek, transztektek és felmérő pontok, sarokpontok, illetve közép-pontok terepi és térképi rögzítését. A térképi ábrázolást 1:1000-es (esetleg 1:5000-es) méretarányú alaptérképeken kell dokumentálni.

3.4.2. A terepi tájékozódást lehetővé tevő és a terepi jelzéseket dokumentáló alaptérképek

A szükséges alaptérképek egy része készen beszerezhető; ezek körébe tartoznak a magyarországi erdészeti, üzemtervi térképek (erdőtérképek) 1:10000-es és 1:20000-es, az Egységes Országos Térképrendszer (EOTR) 1:10000-es, továbbá a Gauss–Krüger-vetületű katonai térképek 1:25000-es méretarányú szelvényei (Bácsatyai 1993). A három térképrendszernek nagymértékben eltér a tematikája, a topográfiai pontossága, a vetületi és szelvényezési rendszere, és egyik sem elégíti ki az egyes terepmunkák által igényelt nagyobb méretarányú munkatérkép iránti igényeket. Mindezen okok következtében nélkülözhetetlen az egyedi munkatérképek elkészítése. Az egyedi munkatérképek előállításához közös vetületi rendszerű, egységes tematikájú, térinformatikai adatbázis kialakítása ad megfelelő alapot, amelyből a szükséges tematikájú és egyedi kivágatú munkatérképek előállítása igény szerint valósítható meg. A különféle kutatási, vizsgálati módszerek 1:10000, 1:5000 és 1:1000-es méretarányú munkatérképek egyedi előállítását igénylik.

3.4.3. Az erdőrezervátum-program „térinformatikai közműve”

A kutatásokat támogató egyedi alaptérképek igénye, sokfélesége és a térképezést, pontos lokalizálást megkövetelő feladatok szükségessé teszik egy térképtár és egy térinformatikai adatbázis, valamint az ezekre épülő térinformatikai szolgáltatások kialakítását, fenntartását és igények/lehetőségek szerinti fejlesztését (részletesebben lásd a 7. *Az erdőrezervátum-kutatás informatikai alapjai* fejezetnél).

3.4.4. Az Erdőrezervátum-program Archívuma és Katalógusa

Az erdőrezervátumokhoz kapcsolódó kutatási eredmények és más kapcsolódó dokumentumok és információk központi archiválása és nyilvántartása rendkívül fontos. A központi archívumnak dokumen-

tumokat kell megőriznie és nyilvántartania, amelyeknek egy része térképi anyag – ezek tárolása és őrzése térképtárat kíván, másik része különféle dokumentum. Az erdőrezervátum-kutatáshoz szorosan kapcsolódó dokumentumok legfontosabb gyűjtési köre az alábbiakra kell kiterjedjen:

- az erdőrezervátumok történetére, a korábbi erdő- és vadgazdálkodásra, erdőhasználatra vonatkozó dokumentumok, információk, (történeti) térképek, leírások;
- az erdőrezervátumok területére vonatkozó nem publikált háttér-adatok, térképek, tanulmányok;
- az erdőrezervátumok területére vonatkozó érvényes és történeti üzemtervek, illetve a természetvédelmi tervek és az azok keretébe illeszkedő hosszú távú fenntartási tervek;
- erdőrezervátumok területén folytatott, illetve jelenleg is futó vagy tervezett kutatási, kezelési projektek ismertetése, összefoglalása, leírása;
- az erdőrezervátumokhoz kapcsolódó kutatási projektek, vizsgálatok, szakdolgozatok, felmérések, tanulmányok, jelentések eredményközlő nem publikált dokumentumai (leírás, térkép, fénykép, összetett tanulmány stb.);
- az erdőrezervátumokhoz kapcsolódó tudományos publikációk, cikkek és könyvek, valamint a témakörhöz kapcsolódó folyóiratok és periodikák;
- az erdőrezervátumokhoz vagy a témakörhöz kapcsolódó internetes dokumentumok címei („link-gyűjtemény”).

A térképeket és dokumentumokat lehetőség szerint úgy kell naprakészen nyilvántartani hogy hatékony és sokoldalú keresést tegyen lehetővé a programban részt vevő kutatók és vezetők számára (részletesebben lásd a 7. *Az erdőrezervátum-kutatás informatikai alapjai fejezetnél*).

3.4.5. Önálló periodika: az eredmények hosszú távú megőrzésének hagyományos módszere

A hosszú távú programok adatainak, eredményeinek elvesztését vagy értékcsökkenését leginkább a nem kielégítő, hiányos dokumentálás, és az adatok helyes értelmezését lehetővé tévő információk elvesztése, az adatok, adatbázisok korszerű információkezelésének hiánya, a tárolási, archiválási technológia gyors elavulása, végső soron az inkompatibilissé váló archívum információihoz való hozzáférés ellehetetlenedése okozza (Michener 1986; Michener & Brunt 2000). E hibák elkerülésének hagyományos ellenszere az alapadatok és eredmények körültekintően alapos és részletekbe menő publikálása (néhány száz példányban való kiadása és terjesztése), amelyre azonban ma már tudományos folyóirat

alig vállalkozik. Ezért – de más indokok alapján is – az erdőrezervátum-kutatási program eredményeinek rendszeres publikálására önálló kiadványsorozatot kell alapítani.

3.5. Az erdőrezervátumokkal kapcsolatos törvények, rendeletek és egyéb jogi eszközök

- 3581/1991. kormányhatározat a kormány rövid- és középtávú környezetvédelmi intézkedési tervéről. C/ Egyéb feladatok, 37. pont: az erdőrezervátum-hálózat létrehozása (felelős FM és KTM).
1996. évi LIII. törvény a természet védelméről. *Magyar Közlöny*, 1996/53: 3305-3325.
1996. évi LIV. törvény Az erdőről és az erdő védelméről. *Magyar Közlöny*, 1996/53: 3325-3347.
1996. évi LV. törvény a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról. *Magyar Közlöny*, 1996/53: 3347-3367.
- 1/2000. KöM rendelet az Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság illetékeségi területén lévő egyes védett természeti területek erdőrezervátummá nyilvánításáról. *Magyar Közlöny*, 2000/26: 1296-1298.
- 2/2000. KöM rendelet a Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság illetékeségi területén lévő egyes védett természeti területek erdőrezervátummá nyilvánításáról. *Magyar Közlöny*, 2000/26: 1298-1299.
- 3/2000. KöM rendelet a Bükk Nemzeti Park Igazgatóság illetékeségi területén lévő egyes védett természeti területek erdőrezervátummá nyilvánításáról. *Magyar Közlöny*, 2000/26: 1299-1304.
- 4/2000. KöM rendelet a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság illetékeségi területén lévő egyes védett természeti területek erdőrezervátummá nyilvánításáról. *Magyar Közlöny*, 2000/26: 1304-1307.
- 9/2000. KöM rendelet a Természetvédelmi Őrszolgálat Szolgálati Szabályzatáról. *Magyar Közlöny*, 2000/49: 2880-2894.
- 13/2000. KöM rendelet a Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatóság illetékeségi területén lévő egyes védett természeti területek erdőrezervátummá nyilvánításáról. *Magyar Közlöny*, 2000/66: 4065-4068.
- 14/2000. KöM rendelet a Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság illetékeségi területén lévő egyes védett természeti területek erdő-

- rezervátummá nyilvánításáról. *Magyar Közlöny*, 2000/66: 4068-4072.
- 15/2000. *KöM rendelet* a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság illetékességi területén lévő egyes védett természeti területek erdőrezervátummá nyilvánításáról. *Magyar Közlöny*, 2000/66: 4072-4074.
- 16/2000. *KöM rendelet* a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság illetékességi területén lévő egyes védett természeti területek erdőrezervátummá nyilvánításáról. *Magyar Közlöny*, 2000/66: 4074-4075.
- 17/2000. *KöM rendelet* a Kőrös–Maros Nemzeti Park Igazgatóság illetékességi területén lévő egyes védett természeti területek erdőrezervátummá nyilvánításáról. *Magyar Közlöny*, 2000/66: 4075-4076.
- 30/2001. *KöM rendelet* a természetvédelmi kezelési tervek készítésére, készítőjére és tartalmára vonatkozó szabályokról. *Magyar Közlöny*, 2001/157: 12099-12111.